

LEUKERLANDS

Taalplezier in stukjes

ROB TEMPELAARS

LEUKERLANDS

Taalplezier in stukjes

*over onder andere anekdotes, bijnamen, definities,
dialect, etymologie, eufemismen, kindertaal,
klankspel, nieuwe woorden, purismen, scheldwoorden,
spookwoorden, verwensingen en woordvorming*

MET EEN VOORWOORD DOOR
NICOLINE VAN DER SIJS

/instituut voor de Nederlandse taal/

SCRIPTUM

Copyright 2022 © /instituut voor de Nederlandse taal/

AUTEUR Rob Tempelaars

ILLUSTRATIES Frank Landsbergen

VORMGEVING BINNENWERK & OMSLAG www.igraph.be

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd in enige vorm of op enige wijze zonder schriftelijke toestemming, met uitzondering van korte citaten als onderdeel van kritieken en boekbesprekingen.

ISBN 978 94 6319 262 0

NUR 616

ivdnt.org

scriptum.nl

Inhoud

Voorwoord van Nicoline van der Sijs 11

Ter inleiding 15

Krachttaal 17

coronahuffer	18	loop naar de Pampus	22
drekpoët	19	rijmende verwensingen	23
gleuffiesrijer	20	scheldende dichters	25
jullie lijken op elkaar	21	verwensingengedichtjes	25
krijg de vinkentering	21	ziekteverwensingen	26
krijg de zemelen	22		

Namen 29

achternaam onbekend	31	de Buffalo's	40
bankbiljetten	32	Caligula	40
Bau en Lau	32	Chéri-pipi	41
de Beer van Bern	33	Coco	42
Beesten	34	dagbladen	42
Bergkamp	35	dartsbijnamen	43
beroemde initialen	35	den (d'n)	43
Beulen	36	dieren en sporthelden	44
bijnamen als big business	37	The Dutch Windmill	45
Bird	38	Eddie	46
de Blauwe Zeeridders	38	een beroemde bedelaar	46
Blinde Vink	39	een beroemde	47
de Boeren Brueghel	39	marktkoopman	

een drievoudig Orakel	47	de Pitbull van God	69
ere wie eer toekomt	49	de Poort van Europa	70
'Flippen' en 'Klemmen'	49	professor Pim	71
gekke henkie	50	de Raspoetin van het	71
'Geliefde' Leaders	50	Noorden	
geuzennaam	51	razende roelands	72
Goeie Mie	52	Schuine Mien	72
de groene fee	52	Sinjoren	73
Hafmo	53	de Sorry-Boys	73
de Heen en Weer	53	speelse omdraaiingen	74
Heinz Krokot	54	The Teflon Don	75
het IJsvogeltje	55	The Terminator	76
Jack the Ripper & co	55	de Tico's	76
koosnamen	56	Timmertje	77
koosnamen op z'n Duits	56	toenaam	77
de Lamme Koning	57	Tomba La Bomba	78
de Leeuw van Vlaanderen	57	Tovenaars	79
Lex Goudsmit	58	Tuinmannen	80
Modderige Wateren	58	de Turfschipper van	80
Moe en Ma	59	Amsterdam	
mooie stad achter de duinen	60	ús en us	81
mooie stad op palen	60	Verschrikkelijken	81
Mus	61	vies	82
Nachtegalen	61	voetbalspotnamen	83
de Nederlandse Wiesenthal	62	wat is het 'Langst'?	83
de Neus	63	wie is 'de Langste'?	84
Nikkelen Neelie	63	wie is hier 'The Boss'?	84
onder Professoren	64	Wizards en Magiërs	85
opmerkelijke dieren	65	x	86
het Orakel van Californië	66	yabbadabbadoo	86
oude auto's	67	Zotten	87
de Oude Dame	67	Zwanen	87
Papa Gaay	68	Zwarte Maandag	88
Papamadit	68	Zwarte Weduwen	89
Patatzak en Klapschaats	69	de Zwemtunnel	90

achteruitkijkhelm (2005)	93	knieslot (2007)	117
afpakmonitor (2020)	94	knuffelvest (2021)	118
anticoronaplant (2020)	95	mobieltjes (2005)	119
Balkoningsdag (2020)	95	mondkapjesdag (2020)	119
beautytoerist (2021)	96	muurligger (2021)	120
bloot slaat dood (2007)	97	nieuwe vervoersmiddelen (2003)	120
borstvoedingsbank (2021)	98	omikronvariant (2021)	122
botanisch stoepkrijten (2020)	98	pafpaal (2004)	122
combi-euro (2002)	99	rampjaar 2008	123
containeradoptant (2020)	100	rouwclown (2002)	124
coronakabinet (2020)	100	rozeboordencriminaliteit (2021)	125
crisisjaar 2009	101	SARS (2003)	125
deuro (2021)	102	sjoemelsoftware (2015)	126
die-in (2020)	103	sociale bubbel (2020)	128
dikketruierendag (2005)	103	sopropo-ijs (2020)	129
doemscrollen (2020)	104	sportmolecuul (2015)	129
doordraafdrijf (2020)	105	straktrekfilter (2020)	130
dopaminevasten (2020)	105	Strava-aso (2020)	131
draaideurdocent (2011)	106	taalmakelaar (2020)	131
dunch (2021)	107	telehoren (2001)	132
‘duurzaam’ en ‘groen’ (2000 -)	107	tepelgate (2004)	132
een bonte beestenboel (2006)	109	vrijwilligen (2005)	134
fidgeten (2019)	109	wit balkje (2020)	135
flurona (2022)	110	witte kaart (2021)	136
gipsstraatje (2021)	111	witwaswaakhond (2020)	136
gumcultuur (2021)	112	woorden van 2006	137
hado (2018)	113	Wüstburger (2022)	138
hexit (2016)	113	zombiebaan (2021)	139
hoverboard (2015)	114	zonnehuid (2020)	139
intimiteitscoördinator (2018)	116	zorghamsteren (2020)	140
kipmobiel (2020)	116		

Taalspel 141

belubberd	142	venijnige herinterpretaties	147
drie woordschatjes	143	verkortingen in	152
ik ben begraven	145	samenstellingen	
Plon-Plon	145	vileine herinterpretaties	153
spoonerismen	146	vuilraapmachine	158

Woordenboeken 159

Beets	161	kandelaar	165
definities	161	spookwoorden	165
een zeer rare Chinees	164	wij	167
geheim gemak	164		

Woordherkomst 169

ai	170	hotemetoot	181
antimakassar	171	kletsmajoor	182
appelig	172	ladderzat	183
bakvis	173	ondernemen	184
bres	173	over de brug komen	184
dakhaas	174	potlood	186
deur	175	snipverkouden	187
droom	176	snoekduik	188
god en God	177	tekst	188
groetjes	178	tot het gaatje gaan	189
hangmat	179	verdieping	190
hightech	180	zich stierlijk vervelen	191
hotdog	181		

Verantwoording 193

Dankwoord 205

Index 207

“Het Nederlands is een rijke taal, die bijzonder geschikt is om schakeringen van menselijke gevoelens tot uitdrukking te brengen en om verbeelding gestalte te geven.”

Koning Albert II (1995)

“Bovendien is taal natuurlijk niet zomaar iets, maar ze maakt ons denken, ze bepaalt vrijwel al onze relaties, ze bepaalt hoe we dingen te weten komen over de wereld. Ze bepaalt onze wereld. Wie de taal zou begrijpen, zou de wereld begrijpen. [...]. En ondertussen is taal ook nog iets om plezier mee te hebben, om mooie momenten in mee te maken, om van te gruwelen en om te lachen.”

Marc van Oostendorp, *Neerlandistiek*,
Online tijdschrift voor taal- en letterkunde,
23 maart 2017

Voorwoord

van Nicoline van der Sijs

RT: de onbetwiste leider van het ANW

ZESENDERTIG JAAR heeft Rob Tempelaars onvermoeibaar, onverstoort en altijd goedgemutst aan grote woordenboekprojecten gewerkt. Eerst aan het *Woordenboek der Nederlandse Taal* (WNT), 'het grootste woordenboek ter wereld', en daarna aan het *Algemeen Nederlands Woordenboek* (ANW). Hij ging daarbij vlot mee met zijn tijd: nadat hij decennialang definities had gemaakt op basis van fiches met handgeschreven citaten, schakelde hij moeiteloos over op het computermatig samenstellen en bewerken van een digitaal woordenboek als het ANW. Het is lastig om precies te berekenen hoeveel lemmata Rob in zijn langdurige loopbaan heeft geschreven, maar het zijn er in elk geval vele duizenden.

Tijdens al dat woordenboekwerk vond hij ook nog de tijd om artikelen te schrijven over een veelheid aan onderwerpen, die allemaal op de een of andere manier gerelateerd waren aan lexicografie. Zo wijdde hij prachtige artikelen aan de eerste hoofdredacteur van het WNT, Matthias de Vries, en aan de anekdotische geschiedenis van het WNT, onder de clickbaittitel 'Vulsel voor de gans'.* Daarnaast schreef hij wat hij zelf bescheiden 'stukjes over taal' noemt. Daarvan zijn er ruim tweehonderd verzameld in *Leukerlands. Taalplezier in stukjes*.

* Tempelaars, R. (1994). 'Het anekdotisch WNT (Vulsel voor de gans 1)'. In: *Trefwoord* 8, pp. 37-39.

De verzamelde ‘stukkies’ tonen zonder uitzondering de hand van de meester, in de selectie en de amusante en bij tijd en wijle hilarische beschrijvingen en definities. In deze stukjes kon Rob zich uitleven, anders dan in het deftige WNT of het nieuwerwets-modieuze ANW. Dat doet overigens niets af aan de gedegenheid of betrouwbaarheid van zijn stukjes, want die kenmerken al het werk dat Rob in die 36 jaar heeft afgeleverd.

Ik heb met een voortdurende grote glimlach de informatieve stukjes in dit boek gelezen. Ze geven antwoord op intrigerende vragen als ‘Waar komen opeens “de groetjes” vandaan?’, ‘Komt “hightech” eigenlijk wel uit het Engels?’ en ‘Wat doet dat “onder” in “ondernemen”?’ Ik weet nu wie allemaal de bijnaam ‘Beest’ dragen en in welke beroepsgroep buiten de universitaire wereld de bijnaam *de Professor* veel voorkomt. Ik heb nieuwe ziekteverwensingingen geleerd, nieuwe woorden als *borstvoedingsbank* en *containeradoptant*, en ik heb genoten van de taalcreaties van Robs kinderen, zoals *chauvinist* voor ‘bestuurder van een trein’ en *wrijvedokter* voor ‘fysiotherapeut’. Het moge duidelijk zijn: de appel is niet ver van de boom gevallen.

In een van zijn artikelen* citeert Rob prof. dr. C.F.A. van Dam, bijzonder hoogleraar in de Spaanse taal- en letterkunde en auteur van een bekend Spaans-Nederlands en Nederlands-Spaans woordenboek. In 1949 beweerde Van Dam: “Geen arbeid is zo geschikt om deemoed te leren als de lexicographie. Het perfectionneren van een woordenboek is als het vullen van het vat der Danaïden.” Deemoed is een woord dat ook Rob goed karakteriseert. In een ander artikel† heeft Rob de kwalificaties van de door hem bewonderde eerste hoofdredacteur van het WNT, Matthias de Vries, verzameld. Hij constateert dat De Vries het boegbeeld van dit woordenboek is en wordt omschreven als ‘de bouwmeester, de grondlegger, de stichter, de onbetwiste leider, kortom als de meester zelve’. Die omschrijvingen passen ook

* Tempelaars, R. (1994). ‘Lexicologische nieuwsberichten. Een bloemlezing uit de dag-, week- en maandbladen (1850-1990)’. In: *Trefwoord* 9, pp. 50-54.

† Tempelaars, R. (1998-1999). ‘Kwalificaties van Matthias de Vries’ (*Vriesiana* 5). In: *Trefwoord* 13, *Jaarboek lexicografie 1998-1999*, pp. 87-95.

Rob als een handschoen, als we het WNT vervangen door zijn moderne tegenhanger, het ANW.

Op de zolder van het Instituut voor de Nederlandse Taal zal het stil en ongezellig worden zonder RT, zoals we hem voortaan zullen noemen, indachtig zijn uitspraak: "Sommige mensen zijn zó beroemd dat het volstaat om hun initialen te noemen." Maar gelukkig betekent pensioen niet automatisch dat je met je werk moet stoppen, dus ik verwacht nog vele publicaties van Rob, en hopelijk ook mét Rob.

NICOLINE VAN DER SIJS

Ter inleiding

ALS WOORDENBOEKMAKER (lexicograaf) was ik van 1 augustus 1986 tot 1 november 2022 werkzaam bij het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) en in de laatste zes jaren bij het breder opgezette Instituut voor de Nederlandse Taal (INT). Naast het beroepsmatige werk aan het historische *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT) en, na voltooiing van dat megawoordenboek, bij het eigentijdse *Algemeen Nederlands Woordenboek* (ANW), heb ik altijd ‘stukjes’ over taal geschreven voor wat tegenwoordig het ‘grote publiek’ genoemd wordt. Ze moesten vooral kort, kernachtig, laagdrempelig, leuk en interessant zijn, maar taalkundig wel verantwoord. Dit boek bevat een bloemlezing van meer dan tweehonderd stukjes over taal die ik bij herlezing het meest geslaagd vond.

Nu al die kleine stukjes plompverloren in één document zijn samengevoegd, blijkt des te meer wat ik eigenlijk wel wist. Kennelijk gaat mijn voorkeur vooral uit naar afkortingen, anekdotes, bijnamen, definities, dialecten, etymologie, eufemismen, informeel taalgebruik, kindertaal, klankspel, neologismen (nieuwe woorden en uitdrukkingen of nieuwe betekenissen), purismen, scheldwoorden, spookwoorden, allerlei vormen van spottend taalgebruik, taalkundige misverstanden, verwensingen, woordvorming, woordspelingen en – uiteraard – woordenboeken. Dit alles met een zekere nadruk op het speelse en creatieve karakter daarvan. Al die zaken maakten ook deel uit van de dagelijkse, soms niet altijd even ‘leuke’ lexicografische praktijk, maar nu ze volop in de schijnwerper staan, blijken dit onomstotelijk mijn lievelingetjes te zijn. De centrale, nieuwsgierige vraag is telkens weer: waarom eigenlijk? Waarom gebruiken we dat woord,

die uitdrukking of die bijnaam? En waar komen ze in hemelsnaam vandaan? De opgenomen artikeltjes bestrijken de periode 1994-2022. Omdat het vaak gaat over de actualiteit, krijgen we ook een caleidoscopisch beeld van de woorden, uitdrukkingen, personen en maatschappelijke ontwikkelingen in bijna drie decennia. En het zal daarbij niemand ontgaan dat behalve taal ook sport, of liever de taal van de sport, mijn warme belangstelling heeft...

De diverse stukjes in dit boek hebben meestal hun oorspronkelijke vorm behouden. Slechts in enkele gevallen zijn kleinigheden aangepast, is er een passage weggelaten of toegevoegd of was enige vorm van actualisering noodzakelijk. In de 'Verantwoording' is te vinden waar ze oorspronkelijk gepubliceerd zijn. In het register staan de behandelde woorden, woorddelen, woordgroepen, namen en bijnamen, waarbij een andere voorliefde aan het licht komt: die voor liefst zo uitvoerig mogelijke registers.

"Taal is een virus (vanuit de ruimte)," schreef de Amerikaanse schrijver William S. Burroughs (1914-1997) ooit. Als vooraanstaand schrijver van de Beat Generation bedoelde hij ermee dat taal zich autonoom verspreidt van mens tot mens. Mensen zijn slechts virusdragers. Dat virus maakt het gesproken woord mogelijk en kan volgens hem worden beschouwd als iets kwaadaardigs dat allerlei totalitaire controlesystemen helpt ontstaan. Tsja. Zo ver gaan we hier niet en leggen 'Taal is een virus' graag anders en heel wat vrolijker uit: als je eenmaal de smaak van taal te pakken hebt, neemt ze je in een prettige houdgreep en laat ze je nooit meer los. Dat uitte zich bij mij in een onweerstaanbare behoefte om over taal te schrijven. Ik heb daaraan veel plezier beleefd. Ik hoop van harte dat alle in taal geïnteresseerde lezers bij het lezen van dit boekje hetzelfde ervaren en ook – of nog meer dan nu al het geval is – besmet raken met het taalvirus. Veel leesplezier met deze virusdeeltjes toegewenst en op jullie gezondheid!

ROB TEMPELAARS
Boskoop, september 2022